

INTERNET I ODGOJ. ANALIZA PEDAGOŠKIH MODELA I SMJERNICE ZA RAZMIŠLJANJE*

PIER CESARE RIVOLTELLA

Università Cattolica di Sacro Cuore
Facoltà di Scienze della Formazione
L.go Gemelli, 1
20123 MILANO
Italia

Primljeno: 15. 7. 2002.
Izvorni znanstveni rad
UDK 371.68:004.738.5
004.738.5:371.6

Sažetak

Autor proučava značenje odgoja u digitalno doba te postojeće stavove prema internetu i njegovoj uporabi u odgojno-obrazovnom procesu. Jedni u internetu uočavaju posebice loše, a drugi posebice dobre strane, što se na pedagoškom području očituje kao zabrinutost, osuđivanje i kritika odnosno kao povjerenje u internet. Uočivši nedostatke kritičke i zabranjujuće odnosno slobodnjačke i upotpunjujuće pedagogije kod različitih pristupa mreži i internetu (inokulacijski, kritički, tehnološki i liberalistički), autor ističe kako odgojitelji odgajanike moraju učiti da se koriste mrežom. Budući da odrastao čovjek može imati pozitivnu odgojnu ulogu i u virtualnom svijetu, i dijete valja odgojiti za samostalno korištenje mreže i interneta uz uočavanje nevjerođnosti i neprikladnosti pojedinih sadržaja. Sukladno pokretu media education, valja pokrenuti informatičko opismenjavanje kako bi odgajaniци uz mogli interaktivno komunicirati s medijima.

Ključne riječi: *internet i odgoj, pedagoški modeli pristupa internetu, odgoj za uporabu mreže i interneta*

Marija Ferraris, istraživačica u Institutu za didaktičke tehnologije talijanskog Nacionalnog istraživačkog centra u Genovi, izlažući rezultate istraživanja koje je provedeno na određenom broju nastavnika kako bi se proučio njihov stav prema uvođenju novih didaktičkih tehnologija u školu¹, pojašnjava kako se poimanje nastavnika koleba između predodžbe o tehnologijama kao problemu i kao resursu, pri čemu jasno prevladava prvi oblik. To znači da su poteškoće oko vlastitog opismenjavanja, potreba da se dovedu u pitanje vlastite ustaljene didaktičke navike i strah pred tehnologijom važniji od privlačnosti mreže s njezinim mogućnostima poboljšavanja procesa poučavanja i učenja.

Ta činjenica – koju svatko tko radi u obrazovanju onih koji obrazuju druge, bili to nastavnici u osnovnoj i srednjoj školi ili pak sveučilišni profesori, može samo potvrditi – predstavlja poticajno polazište za

* Naslov izvornika: *Internet e l'educazione. Analisi dei modelli pedagogici e linee per lo sviluppo di una riflessione*, u: »Pedagogia e vita« 60(2002)3, 100-119 [Editrice La Scuola, Brescia].

¹ Riječ je o predavanju što ga je M. Ferraris održala na susretu *Didaktičke tehnologije i škola*, održanom u Genovi od 12. do 14. veljače 2001. (O tome usp. na internetu: <http://www.ted-online.it>). Prilog Ferrarisove, o kojemu je ovdje riječ, bio je izložen na okruglom stolu o obrazovanju nastavnika za didaktičke tehnologije. Zbornik radova s tog susreta uredio je D. PERSICO, a izdala izdavačka kuća Microart's (Recco kraj Genove).

razmišljanje o značenju odgoja u digitalno doba. Prikazivanje interneta kao problema ili kao resursa služi naime, (1) za opis različitih načina pristupa tehnologijama priopćavanja te, istovremeno, (2) za pokazivanje kako pomicanje od jednog k drugom od tih načina znači prihvatiti različit odgojni stav. Zapravo, prikazivanje interneta (kao opasnost, kao shvatljiv rizik, kao mogućnost za rast) na neki način znači i zauzimanje vrlo jasnog stava prema njemu u pedagoškom i didaktičkom smislu.

Proučiti ta dva trenutka – opis stavova i rekonstrukcija u njima djelatnih pedagogija – omogućit će nam da formuliramo prijedlog za djelovanje: potrebu da se pri pedagoškom predočavanju interneta, promiče prijelaz *od problema prema resursu*.

1. INTERNET KAO PROBLEM: RIZIK I IZAZOV

Predočavanje interneta kao problema dijeli se u raznim područjima primjene u dvije potpredodžbe koje se okupljaju oko isto toliko metafora: rizika i izazova. Evo nekoliko primjera.

Dokument Papinskog vijeća za društveno priopćavanje *Etika u obavijesnim sredstvima*², nakon što je više puta ustvrdio da mediji mogu biti sredstvo za dobro kao i za zlo, u zaključku (§ 27) kaže o internetu: »Tu su mrežu već izravno prihvale mnoge osobe u svojim domovima, školama i na radnim mjestima, ili gdje god se mogu naći. Naravno je pratiti događaje na drugom dijelu svijeta, od onih športskih do ratnih (...). Čovjek može dostići vrhunce genija i ljudskih kreposti ili se strovaliti u ponore gubljenja dostojanstva, jednostavno sjedeći sam pred 'ekranom' i tipkovnicom³.

Godinu dana prije toga, dokument *Promicati pastoral kulture*, iako priznaje »iz-

vanredne mogućnosti interneta«, primjećuje: »Kao i svaka nova tehnika, tako i ova izaziva strahove, koji su zbog negativnog korištenja na žalost opravdani te zahtijevaju stalnu pozornost i ozbiljnu informaciju. Nije riječ samo o ispravnom korištenju interneta, nego i o korjenitim posljedicama koje on povlači za sobom: gubitak 'specifične težine' informacija, izjednačavanje poruka, koje se skraćuju na puke informacije, izostale konkretne reakcije na poruke u internetu koje bi mogle dati odgovorne osobe, učinak zastrašivanja s obzirom na međuljudske odnose⁴.

Smjer analize lako se uočava i u raspravama o problemu koje znanosti o priopćivanju i odgojne znanosti stalno uvode. Paul Virilio, koji se među francuskim istraživačima najviše bavi etičkim utjecajem tehnologija, ovako o internetu govori u knjizi koje naslov – *Informatička bomba* – već i sam mnogo govori o njegovoj postavci: »(...) Internet je istovremeno i najgora i najbolja stvar. U njemu može doći do gotovo bezgraničnog napretka priopćavanja, ali i do katastrofe, susreta sa santom leda tog Titanika virtualne plovidbe do kojega će danas ili sutra doći. (...) kibernetika mreže svih mreža nije toliko tehnika koliko sustav – tehnosustav strateškog priopćavanja koji uključuje sustavni rizik lančane reakcije štetâ, čim stvarno dođe do mondijalizacije⁵.

Iz očitosti problematičnoga prelazi se na smisao izazova ako se upitamo o zada-

2 PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Etika u obavijesnim sredstvima*, IKA, Zagreb 2000, str. 35.

3 Kurziv u ovom i ostalim citatima je naš (nap. autora).

4 PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Promicati pastoral kulture*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1999, br. 9, str. 27-28.

5 P. VIRILIO, *La bomba informatica*, Raffaello Cortina, Milano 2000, str. 101.

cima i mogućnostima obrazovnog sustava pred ovom vrstom scenarija. *Program razvoja didaktičkih tehnologija u razdoblju od 1997. do 2000.* Ministarstva prosvjete kaže da »škola ne može ne preuzeti na sebe da na svim razinama svojim učenicima osigura opće i produbljeno obrazovanje za one informatičke i komunikacijske tehnike i tehnologije koje danas, aktivno i pasivno, uključuju svako operativno zalaganje te sve više predstavljaju 'uvjet za pripuštanje' u aktivni život«⁶. Tako jasan stav očituje se i u istraživanju. Pišući uvod u izvještaj Lena Mastermana o odgoju za medije (*Media Education*) u Europi devedesetih godina, 1997. smo tvrdili kako želimo ukazati »na neke točke koje razmišljanje onoga tko se u našoj zemlji bavi priopćavanjem i odgojem *ne može zaobići*«, pojašnjavajući kako »masmediji, njihova kultura, okruženje koje se stvara njihovim doprinosom, danas predstavljaju isto toliko *nepoznanica* pred kojima odgoj ne može a da sebi ne postavlja određena pitanja«⁷. Istoga je mišljenja i Elisa Manna, istraživačica pri Centru za proučavanje društvenih ulaganja (Censis): »Škola ima *odgovornosti* koje ne može prepustiti obitelji i medijima. I na području perspektivâ razvoja očito je kako ekonomski resursi i birokratska sporost odgojnog sustava ne uspijevaju pratiti druge investicije privatnog kapitala divova priopćivanja. Svijet priopćivanja sve više govori univerzalnim jezikom. Mediji govore o svijetu, dok škola još uvijek to ne čini«⁸.

Mogli bismo navesti mnoštvo sličnih primjera, ali je već ovih nekoliko dovoljno da dokaže naše tvrdnje.

Mediji, nove tehnologije i internet predstavljaju prije svega *rizik* u odgojnoj optici. Pozornost je različita, u sljedećoj perspektivi: antropološka kada je riječ o krizi odnosa (»razuvjeravajući učinak s obzirom na međusobne odnose ljudi«), kognitivna

s obzirom na površnost znanja (»gubitak 'specifične težine' informacija«), etička s obzirom na preoblikovanje zastranjenja u skladu s novim mogućnostima (spominjanje mogućnosti »propadanja u ponore degradacije« vjerojatno aludira na pornografiju, pedofiliju itd.), politička i ekonomska s obzirom (»lančana reakcija štetâ«) na novi svjetski poredak koji obilježava nejednakost pristupa priopćavanju, brzo stvaranje i širenje prigoda, tehnologizacija nasilja.

S druge strane, te su tehnologije *izazov* odgoju. I u ovom se slučaju mogu uočiti određene točke koje privlače pozornost, a napose dvije među njima: potreba – u iskušenju smo da je nazovemo tehnološko-funkcionalističkom – da se subjektima u razvojnoj dobi pružaju kompetencije i sposobnosti koje će se od njih tražiti kako bi mogli stupiti u interakciju sa stvarnošću koju »stvaraju« te tehnologije (»sve više predstavljaju 'uvjet za pristup' u aktivni život«); potreba da se uoči i tumači preoblikovanje koje ulazak i širenje tih tehnologija proizvodi i na društveno-kulturalnom području (»*nepoznanice* pred kojima odgoj ne može a da ne postavlja određena pitanja«).

Oboma zahtjevima zajednički su i rizik i izazov da »prevedu« smisao hitnosti koju se ne može zaobići, da zauzmu stav koji se ne može odgoditi. Sve te formule dobro objašnjavaju izraz »ne može a da ne preuzme« (»škola ne može a da na sebe ne preuzme«, »neke točke na koje se razmišljanje onoga tko se u našoj zemlji bavi priopća-

⁶ *Isto*, str. 2.

⁷ P. C. RIVOLTELLA, »Mass media, educazione, formazione«, uvod u: L. MASTERMAN, *A scuola di media. Educazione, media e democrazia nell'Europa degli anni '90*, La Scuola, Brescia 1997, str. 5.

⁸ E. MANNA, »La supremazia della comunicazione«, u: D. SALZANO (ur.), *Comunicazione ed educazione. Incontro di due culture*, Isola dei ragazzi, Napoli 2000, str. 102.

vanjem i odgojem *ne može ne upraviti*«, »škola ima odgovornosti za koje *ne može* ovladati«, i time izriču važnost problema. Ozračje koje se psihološki i emotivno oblikuje puno je snažne napetosti i zabrinutosti: riječ je o hitnoj situaciji. I ne samo to. Činjenica da je ta hitnost već uočena kao nešto što postoji i ustaljeno je u društvu i u kulturi odmah izaziva osjećaj da zaostajemo, da trebamo nadoknaditi izgubljeno vrijeme i prostor. Riječ je o osjećaju koji nije bez posljedica na odgojne mjere koje se često poduzimaju u takvom ozračju.

2. SUOČAVANJE S PROBLEMOM: PEDAGOŠKI MODELI

Pravac koji smo do ovog trenutka opisali omogućio nam je da u biti uočimo dva načina razmišljanja o internetu u odgojnoj perspektivi koji su zbog lakšeg prikaza organizirani oko dva vida rizika i izazova. Brza analiza svakog od njih opravdava razmišljanje o odgoju koji je ugrožen ali i izazvan mrežom: ugrožen, jer internet stvara opasnosti širokoga spektra (od pojedinačne do državne sigurnosti) koje je izgleda teže obuzdati i teže propisati s obzirom na one koji dolaze od tradicionalnih medija; izazvan, jer u trenutku u kojem otkriva mrežu kao problem odgoja bilježi vlastito zakašnjenje i neprikladnost.

»Iza« tih zahtjeva, ili bolje, polazeći od njihovih poticaja, postupno su se izgradile, a danas se usustavljaju, neke pedagogije. U najvećem broju slučajeva riječ je o pedagogijama koje, u Brunerovom smislu, podrazumijevaju postupke koje uvijek ne prati strukturirano razmišljanje i opći plan odgojnog pothvata, ali ipak doprinose stvaranju zajedničkog i proširenog osjećaja s obzirom na to pitanje. Pojašnjenje tih po-

stupaka, njihovo »teoretsko rođenje«, događa se *a posteriori* i sastoji se u njihovu taloženju unutar govorne proizvodnje, napose medija koji istovremeno funkcioniraju kao inkubatori teorije i njezini širitelji u javnom mnijenju. Zanimljiva pojava koja na neki način ponavlja ono što se već obistinilo kad je riječ o odnosu između odgoja i televizije, jest da se teoretska rasprava premješta od stručne literature (gdje bi bilo pravo i poželjno da se smjesti) na stranice dnevnih novina i u prvi plan stavlja ne pedagoge nego prije svega psihologe, neuropsihijatre, sociologe medija. Riječ je o činjenici koja zaslužuje daljnja razmišljanja, ali odmah omogućuje dva hipotetska tumačenja.

Novinarsko izlaganje valja povezati s aktualnošću problema: internet je u dobrom i u lošem smislu u središtu mnogih ključnih riječi tekućih političkih i ekonomskih rasprava – od *new economy* do informacijskih kanala – i to središnje mjesto služi kao pozitivan poticaj svim problematikama koje su povezane s mrežom, pa prema tome i odgojnima. Što se pak tiče analize odgojnog utjecaja interneta koju provode psiholozi i sociolozi a ne onaj tko se profesionalno bavi odgojem, ta analiza može ukazati na niz pokazatelja: prije svega da pedagogija nije u modi, ne predstavlja *appeal* za široku publiku, ili pak proizvodi takve analize koje mediji vjerojatno ne bi htjeli zabilježiti; s druge strane, da sve postojaniji položaj psihologa kao *tvorca mišljenja (opinion maker)* potvrđuje učvršćivanje modela kliničkog tumačenja ljudskog ponašanja, kao da je u biti samo po sebi razumljivo kako je čitavo društvo bolesno (ovisnost o medijima u toj je perspektivi jedna od brojnih patologija) te mu stoga valja dati recepte koji će ga ozdraviti; napokon, riječ sociologa potvrđuje kako su se mediji već ukorijenili u našem stvar-

nom životu, te se, ako je sve pod utjecajem medija, sve može i proučavati u perspektivi onoga koji se tradicionalno bavi medijima.

Valja razmisliti o tom stanju stvari, jer ako je istina da bi pedagogija mogla biti zadovoljna i ponosna zbog toga što njena vlastita razmišljanja ne nalaze mnogo prostora u tisku (kao nešto što se može istaknuti kao kvalitativno obilježje pedagoškog govora, koji ne teži avanturističkoj »instant« analizi sličnijoj onome o čemu se raspravlja nakon posla negoli specifičnoj znanstvenoj analizi), s druge bi se strane moglo potaknuti ozbiljno razmišljanje o nedostatku društvene i kulturalne središnjosti koju ta činjenica obznanjuje. U biti je riječ o tome da se razumije zašto se na više razina pojavljuje duboka potreba za odgojem, ali se – kako bi se dobile analize i hipoteze za mogući postupak – ne obraća onome tko se profesionalno bavi odgojem.

Zadržat ćemo se zapravo na dvije pedagogije. Prva, koja je zabrinutija, raščlanjuje se u dva smjera koje pojednostavljeno govoreći možemo nazvati »inokulacijskim« i kritičkim. Druga, koja iskazuje više povjerenja, izražava se u dva stajališta: liberalističkom i integrirajućem.

2.1. Obraniti maloljetnike od interneta

»Inokulacijski« pristup Len Masterman⁹ definira kao način pristupa odgoju za medije koji se ustaljuje od tridesetih do šezdesetih godina XX. st., ostajući prisutan i danas u radu mnogih odgojitelja. Ova vrsta pristupa odgoj zamišlja, metaforički, kao cjepivo kojim valja cijepiti dijete, adolescenta, kako bi se neutralizirao utjecaj medija kojih je djelovanje tridesetih godina teoretski prikazivano upravo pozivajući se na istu metaforu, tj. metaforu o potkožnoj igli.¹⁰ U mjeri u kojoj mediji djeluju kao ispod gledateljeve kože zabodene igle, po-

moću kojih im se može uštrcati bilo koja ideologija, uvjerenje ili konzumističko ponašanje, potrebno je da odgoj bude u stanju (u iskušenju smo da kažemo: »epidemiološki«) osujetiti njihove učinke: evo dakle »inokulacijske« ideje cjepiva, protuotrova.

U pozadini ovog pristupa, koji obilježavaju bihevorističke pretpostavke (djelovanje medija, kao i odgoja, sastoji se u poticajima koji u subjektu aktiviraju određeno ponašanje kao odgovor), jasno se može uočiti ideja djeteta i učinka medija na njega.

Dijete se zamišlja kao slabi subjekt, sklon pasivnosti i naivnosti, pa prema tome i nesposoban da se sâm obrani od zamki vanjskoga svijeta. Učinci medija s druge se strane zamišljaju kao snažni učinci koji su u stanju znakovito uvjetovati ponašanje, zaobilazeći obranu gledatelja. Rezultat svega je pedagogija koja odgoj zamišlja kao zaštitu maloljetnika, kao jednaku i suprotnu snagu koju valja suprotstaviti snazi medija.

U slučaju interneta ta pedagogija može aktivirati dvije vrste opredjeljenja: (1) preventivnu cenzuru, »čišćenje *sitea*«, koje od rasli odgojitelj može izvršiti pomoću zaštita što ih *pretraživači* (*browseri*¹¹) koji su u optjecaju stavljaju na raspolaganje ili pak koristeći se brojnim pomagalima koja su na raspolaganju kao besplatni programi

⁹ L. MASTERMAN, »A Rationale for Media Education«, u: F. MARIET – L. MASTERMAN, *Media Education in 1990's Europe*, Council of Europe, 1994. Tal. prijevod: *A scuola di media. Educazione, media e democrazia nell'Europa degli anni '90*, La Scuola, Brescia 1997.

¹⁰ O modelu potkožne igle na području teorije učinaka medija usp.: G. LOSITO, *Il potere dei media*, NIS, Roma 1994, str. 31. i dalje.

¹¹ *Browser* (engl. *browse*: prelistavati) jest program pomoću kojega je moguće pristupiti internetu, povezujući se sa stranicama koje se želi posjetiti. Najrašireniji pretraživači u optjecaju su Microsoftov *Explorer*, zatim *Netscape* i norveški *Opera*.

(*freeware*¹²) a mogu se pronaći na mreži; (2) postavljanje istinskog i stvarnog zaštićenog područja, koje ne može komunicirati sa svijetom interneta, unutar kojega se dijete može kretati bez opasnosti.

Prvo opredjeljenje, ono koje odgojni postupak poistovjećuje s djelovanjem filtra što ga odrasli mogu postaviti na stranice mreže za koje se drži da su neprikladne za maloljetnike, tehnologija potpomaže na različite načine. Najjednostavniji način koji korisnik *osobnog računala* vjerojatno ima na raspolaganju, su »alati« (engl. *tools*) *Microsoft Explorera*. U dijelu koji se zove »internetske mogućnosti« (Internet Options) taj meni ima *podmeni* »zaštita« (Security) u koji je moguće postaviti *pretraživač* tako da odgovara kriterijima odabira željenih *siteova*. Među mogućim odabirima jest mogućnost određivanja razine zaštite »plovidbe« (niska, normalna, srednja, visoka), mogućnost ispisivanja na pisaču i *downloada*¹³ materijala samo uz prethodno odobrenje, upućivanje programa na to koji *siteovi* vjerodostojni, a kojima valja ograničiti pristup.

Ako odrasli ima više zahtjeve, na samoj mreži može naći mnoga korisna pomagala. Među najznačajnijima svakako je *site Cyber-sitter*¹⁴, jedan od glavnih sustava *Internet Parental Control* (IPC), tj. tehnoloških uređaja koji omogućuju da se *pretraživač* tako postavi te se npr. ne otvara ni na jednoj stranici koja sadrži određenu riječ. Podnaslov *početne stranice (homepage)*¹⁵ *sitea* funkcionira i kao programatski slogan i dobro izražava pedagoški projekt koji uključuje: »For a Family Friendly Interent«, tj. mrežu po obiteljskoj mjeri. Taj sustav pruža sljedeće mogućnosti usluge: *download software* za IPC (*Cybersitter*), širok izbor odgojnih materijala i pomagala, slobodan pristup tražilici posvećenoj obiteljima¹⁶.

U slučaju drugog opredjeljenja koje smo spomenuli, postupak se međutim ne

sastoji u »čišćenju« *siteova* prisutnih na internetu ili u nastojanju da se izbjegne te dijete ne dođe na njih tijekom korištenja interneta, nego u stvaranju istinske i vlastite zaštićene mreže unutar velike mreže, neke vrste intraneta, unutar kojega se dijete može kretati bez opasnosti te roditelji mogu biti spokojni. Uzorno iskustvo u tome smislu predstavlja prijedlog američke psihologinje El St. John: zove se *eKids*¹⁷, a tehnički je izraz PIE (*Private Internet Engine*), tehnološko pomagalo koje je u stanju ostvariti zaštićenu mrežu unutar *weba*¹⁸.

Autorica St. John ovako opisuje svoj uradak: »Pojedine *siteove* uskladištavamo u određeno *cache* pamćenje, odstranjujemo promidžbene poruke i zatim te iste *siteove* uključujemo u našu mrežu i u našu tražilicu (...) Odrasli mogu ući u sustav, ali ne mogu pričati (chat) s djecom ili im slati elektroničku poštu«¹⁹.

2.2. Učiti za sigurno korištenje mrežom

Kritička pedagogija medija sasvim je suprotna »inokulacijskom« modelu. Ona

¹² *Freeware* su programi koje korisnik može pronaći na internetskim stranicama ili CD-ima priloženima uz specijalizirane časopise i koje može instalirati na svom računalu bez plaćanja odobrenja za uporabu.

¹³ *Download* je postupak pomoću kojega se neki dokument može presnimiti s interneta na tvrdi disk vlastitog računala.

¹⁴ Internetska adresa glasi: <http://www.solidoak.com>.

¹⁵ Tako se zove glavna stranica pojedinog *sitea* na internetu, tj. stranica koja se otvara kad se neka adresa (URL) odabere pomoću pretraživača.

¹⁶ Tražilica se nalazi na sljedećoj internetskoj adresi: <http://search.cybersitter.com>.

¹⁷ Internetska adresa: <http://www.ekidsinternet.com>.

¹⁸ Talijanski, a isto tako ni hrvatski akronim ništa ne kazuje, dok u Sjedinjenim Američkim Državama podsjeća na naziv jednog od najomiljenijih jela u američkoj kuhinji (*pie*): torta, kolač (uključujući i voćni kolač ili obrok s mesom).

¹⁹ S. GARASSINI, *Bambini nella rete. Colloquio con El St. John*, u: »Studi cattolici« (2001)481, 208-210.

odbacuje sliku djeteta koju takav model pruža, prema kojemu je dijete slabi subjekt, netko tko se ne zna braniti, a isto tako i ideju da odgoj na kraju krajeva nije ništa drugo nego preventivna cenzura, imunizacija od opasnosti što ih donose mediji. To ne znači da je ova pedagogija manje zahtjevna. Ona »razotkriva« medije i ono što oni nude, stavljajući pritom u žarište pretpostavljenu jasnoću tog rastavljanja: mediji nisu prozor u svijet, nego govor pomoću kojega se izgrađuje neka slika, koja se pridodaje stvarnosti, prevodeći ideološke zapise te sa sobom donosi političku, ekonomsku i kulturnu logiku iz koje nastaje. Govoreći odgojnim rječnikom, rizik i izazov medija prisutni su i u kritičkoj pedagogiji: riječ je o hipotezi posredovanja koje valja povesti vrlo daleko s obzirom na »inokulacijsku« hipotezu.

U ovom je slučaju istaknuta ideja odgoja potrošnje i za potrošnju. Ukratko govoreći, uspijemo li odgojiti samostalnog gledatelja, tj. korisnika koji je sposoban stvoriti vlastiti kritički sud o tekstovima s kojima interaktivno komunicira, više neće biti potreban problem kontrole medija i prerasporedbe odgovarajuće zaštite kako bi se osujetili učinci: tada će se naime sam gledatelj »braniti« sumnjom i analizom.

Ta ideja, koju je usvojio međunarodni pokret *Media Education*²⁰, prevodi se u logiku opismenjavanja: proučavati govor *medija* znači razumjeti kako oni izgrađuju značenja i, prema tome, postati sposoban na odgovarajući način s njima interaktivno komunicirati. I u ovom je slučaju moguće uočiti dva opredjeljenja za učinkovito ostvarivanje toga odgojnog izbora: (1) upotrebljavati *web*²¹ kao odgojni prostor, unaprijed pripremljeni resurse pomoću kojih djeca i odrasli razvijaju ispravne stavove prema internetu; (2) poticati pogodne obrazovne mogućnosti (u školi i izvan škole) unutar

kojih se maloljetnicima i odraslima još jednom objašnjava kako će se svjesno i razborito ponašati na internetu. Ovdje ćemo izdvojiti samo neka od brojnih iskustava koja bi s time u vezi bilo moguće analizirati.

Yahoo!, jedna od najpoznatijih i najproširenijih tražilica na internetu, nudi odgojiteljima uslugu *Yahooligans*²², koju se u svakom pogledu može držati vodičem na mreži za maloljetnike. Početna stranica (*home page*) koja je bogato ukrašena bojama i tako oblikovana da se sviđa vrlo mladoj publici, nudi zanimljive usluge za djecu: zakazivanje *chat*²³ sastanaka na određenu temu, *newsgroups*²⁴, kategorije *linkova* slične općoj *Yahoo!* početnoj stranici, *on line* igre. Naročito su zanimljiva dva *linka* posebno namijenjena učiteljima (*Teacher's guide*) i roditeljima (*Parent's guide*).

U slučaju *Parent's guide* (Slika 1) roditeljima i djeci pružaju se sve informacije koje su nužne za ispravan odgojni stav prema *webu* te širok izbor odgovarajućih sred-

20 Za opći pregled usp: P. C. RIVOLTELLA, *Media Education. Modelli, esperienze, profilo disciplinare*, Carocci, Roma 2001.

21 Web i internet su dvije riječi koje se često miješaju u govornom jeziku. S tehničkog stajališta, ukazuju na dvije različite stvari. Internet je »tehnoška« sastavnica mreže: to je svjetska telematička mreža koja pojedinom računalu na bilo kojem dijelu zemaljske kugle omogućuje povezivanje sa svim drugim računalima koja su povezana u mrežu. Web je naprotiv »tekstualna« sastavnica tog sustava i sadrži sve stranice prisutne na internetu, koje su jedne s drugima povezane.

22 Internetska adresa: <http://www.yahooligans.com>.

23 *Chat* je prostor za istovremeno priopćavanje na mreži pri čemu pojedini korisnik može pomoću ispisanog teksta stupiti u dijalog s drugim korisnicima koji su tog trenutka povezani u »razgovor«.

24 Skupine koje raspravljaju o nekoj temi koja ih zanima pri čemu se korisnik uključuje kako bi razgovarao s drugim korisnicima. Postoji više vrsta takvih skupina; osobito su korisne one unutar znanstvene zajednice u kojima je moguće raspravljati o predmetima istraživanja s istraživačima i znanstvenicima iz cijeloga svijeta.

stava i pomagala. Temeljna pedagogija usluge može se ukratko izraziti u sljedećim točkama: ideja da odrastao čovjek može imati pozitivnu odgojnu ulogu u virtualnom svijetu kao što je ima i u stvarnome, potreba da dijete postane svjesno kako sve ono što se nalazi na internetu nije vjerodostojno i za njega prikladno, mogućnost razrade modela za vrednovanje pojedinih *siteova*. *Parent's guide* nudi jedan takav jednostavan i djelotvoran model: model »četiri A« (*Four A's*). Četiri A su dovoljna kako bi se djetetu (i roditelju) pokazalo koliko je neko mjesto preporučljivo. Ono mora biti: pristupačno (predstavljajući lakoću snalaženja [navigacije], uređeno (sadržavajući kontrolirane informacije koje uvijek vode do nekog odgovornog autora), prikladno (informacije koje predstavlja moraju odgovarati dobi korisnika), privlačno (grafika i žive boje). Ista konstruktivna logika i odgojna ideja još je uočljivija u tehnički dotjeranijem *Teacher's Guide*, koji, s obzirom na sredstva zaštite maloljetnika, daje povlašteno mjesto didaktičkim resursima utemeljenim na webu (*web-based*).

I u Italiji su, posebice posljednje godine, ostvarena iskustva slična *Yahoo!* portalu. Ideja vodilja koja im je zajednička jest omogućavanje maloljetnicima i njihovim roditeljima povlaštenog pristupa *webu*, pomoću kojega će imati mogućnost neposrednog korištenja niza »ciljanih« pomagala te, istovremeno, stjecati sve zrelija svijest o uporabi mreže prema kriterijima odgojne ispravnosti i sigurnosti. Ovdje posebno upućujemo na *site Babonzo*, prvi talijanski portal stvarno zamišljen kao pristup *webu* za djecu.²⁵ Portal je pokrenula općina Lodi, a njegovo je ostvarivanje povjerila udruzi »Primaora« (prvi sat). Svojim imenom *site* se nadovezuje na naziv lika što ga je zamislilo i stvorio Stefano Benni.²⁶ Grafički jasna i djelotvorna početna stranica (*home*

page) ovog *sitea* (Slika 2) predviđa smjereve čitanja i niz pomagala za korištenje mreže. Tri predložena puta posvećena su sljedećim područjima:

- *općim uputama* o uporabi mreže (»babonzo web«);
- prostoru na kojemu će škole, koje bi trebale *site* opskrbljivati podacima, moći uključivati svoje stranice (»naše stranice«);
- predstavljanje mjesta koje su posjetili razni korisnici (»naši izleti«). Pedagoški model isti je kao i kod *Yahooligans*: odgajati djecu za ispravan odnos prema internetu pomažući im da upoznaju njegov govor, tehničke osobine, razvoj problematike (u anglosaksonskom svijetu sve je to izraženo izrazom *Cyber Literacy*, što hrvatski možemo prevesti kao »pismenost za uporabu mreže«).

Ovim *on line* resursima valjalo bi pridružiti bezbrojne odgojne projekte u školi i izvan škole namijenjene maloljetnicima na odgovornu uporabu weba. Među mnogima može se navesti projekt *Internet: igra za djecu?* što su ga organizirali talijanski karabinjeri.

Riječ je o projektu usmjerenom prema sigurnosti korištenja mreže koji je namijenjen maloljetnicima u čitavoj Italiji. Prošle je godine obuhvatio 600 ustanova i sveukupno 40.000 djece. Projekt se sastoji od CD-ROMA na kojemu je uz naznaku odgovarajućih *siteova* za djecu moguće pronaći podatke o sigurnosti na mreži, tekst zakona protiv pedofilije te niz savjeta roditeljima i maloljetnicima.

Perspektiva je, sasvim očito, zaštita zakonitosti, kao što se uočava iz podnaslova dijela CD-a koji je posvećen pravilima za

²⁵ Internetska adresa: <http://www.babonzo.it>.

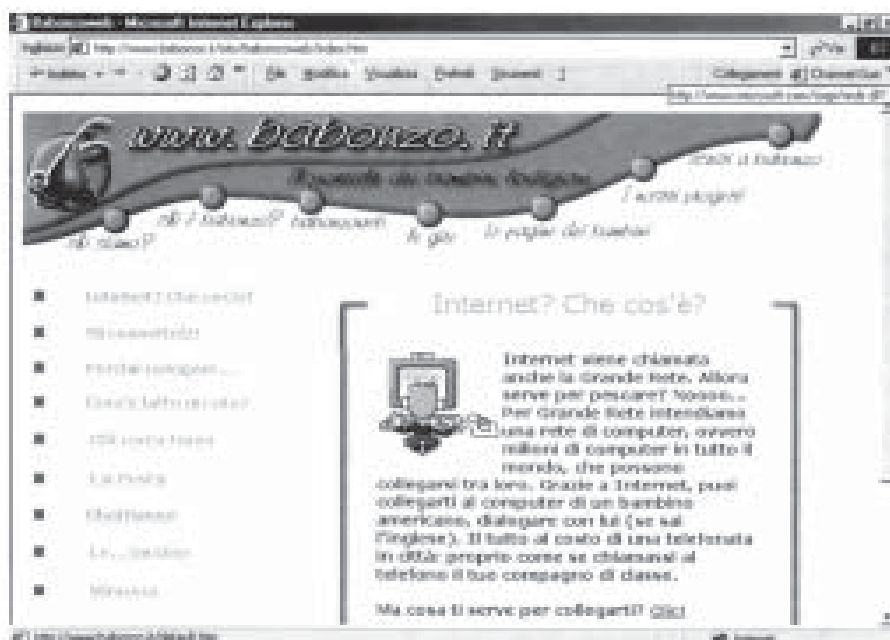
²⁶ *Stanalandia*, Feltrinelli, Milano.

Slika 1 – Yahoo!igans vodič za roditelje

Slika 2 – Home page Bambonzo

uporabu mreže: »Pomoći djeci da žive smireno bez neugodnosti«. Riječ je o pristupu koji nikoga ne demonizira, ali poziva na odgovornost: »Internet nije čudovište – isti će tekst CD-a u *Zaključcima* – »nego možda šuma u kojoj valja znati izabrati. Umjesto da se cenzurira, imajući na umu i snažno isticanje slobode onih koji otvaraju određeni *site*, na internetu se prava maloljetnika mogu braniti pomoću informacija koje istovremeno postaju i određena vrsta promidžbe za svakog vlasnika nekog *sitea*. Valja obilježavati i označavati sadržaje mreže kako bi se omogućio odgovarajući izbor (...).«

2.3. Slobodni za uporabu

Rizik izazovâ, koji su u dosad razmatranim perspektivama ozbiljno prihvaćeni i pretvoreni u prijedloge odgovarajućeg odgojnog postupka, drugačije poimaju druga dva modela o kojima smo govorili na početku ove rasprave.

Prvi od tih modela sigurno se može svesti na uzorno stajalište Nicholasa Negropontea, ravnatelja Medialaba na *Massachusetts Institute of Technology* (MIT) u Bostonu. Negroponte je jedan od onih koje francuski sociolog Philippe Breton naziva »internetskim fundamentalistima«, tj. onih koji su od promicanja mreže kao oblika priopćavanja i vrste druženja što ga ona u sebi uključuje načinili razlog militantnog ponašanja. Jedan od najoduševljenijih podržavatelja razvoja mreže kao tehnologije i metafore svijeta, Negroponte u svom optimizmu u pogledu nesumnjivog osnaživanja koje jamči internet s obzirom na prirodu izjavljuje: »Ali više od ičega drugoga, moj optimizam dolazi od *osnažujuće naravi digitalnoga*. Pristup, pokretljivost te mogućnost promjene učinit će budućnost drugačijom od sadašnjosti. Informatički superautoput danas može biti većinom na-

puhan, ali je to podcjenjivanje sutrašnjice. Internet će nadići najveća ljudska predviđanja. Kako djeca uče koristiti opće informacijske resurse, i kako otkrivaju da samo odrasli trebaju učenikovu dozvolu, pronalazimo novu nadu i dostojanstvo tamo gdje ih je prije bilo vrlo malo«²⁷.

Negroponteova hipoteza uključuje, metabolizirajući ih i na kraju poništavajući, rizik i izazov koji su povezani s »biti digitalan«. Nema nikakvog rizika, jer internet nudi samo prednosti: više informacija, više komunikacije, više zaposlenosti, više slobode, više bogatstva, više demokracije. Pravo i istinsko religiozno obećanje, kao što ističe Philippe Breton: obećanje »'boljega svijeta' na zemlji, svijeta u kojemu će se ostvariti 'novi sklad' za ljudsku zajednicu koja je napokon pomirena sa samom sobom«²⁸. Što se tiče izazova, Negroponteovo stajalište izokreće pitanje, da se tako izrazimo, naglavce. Internet više ne predstavlja izazov za odgoj, jer odgoj, prema Negroponteovu mišljenju, zagovara nove granice kojima je internet katalizator. Nema, prema tome, nikakvog izazova, nego dapače postoji poticaj na promjenu. Nema više neke opasnosti s kojom se nužno valja suočiti, nego postoji zahtjev za promjenom koji valja usmjeriti protiv starih sigurnosti. Nema, prema tome, više suprotstavljanja između interneta i odgoja, nego između novog i tradicionalnog odgoja.

U ovoj perspektivi nalaze se barem tri elementa na kojima se izgrađuje »novi odgoj« mreže.

Prije svega – još uvijek to zastupa Negroponte – internet omogućuje da se u odgoj

²⁷ N. NEGROPONTE, *Being digital*, usp. internet-ska adresu: <http://archives.obs-us.com/obs/english/books/nn/bdcont.htm>.

²⁸ P. BRETON, *Le culte de l'internet. Une menace pour le lien sociale?*, La Decouverte, Paris 2000, str. 19.

ponovno unese strast, što međutim odgojitelji u tim zemljama [Francuskoj, Koreji i Japanu, na koje se malo prije ukazalo kao na uzorne odgojne sustave – nap. autora] smatraju nečim što valja izbrisati iz učeničke duše²⁹. Nasuprot stereotipnih sigurnosti svojih protivnika, mreža ne umanjuje nego ojačava odnose, u učenje uvodi logiku *slobodnog vremena*, olakšava suradnju.

Osim toga, internet radikalno mijenja učiteljev lik. Kao što kaže Breton: »Uloga učitelja teži prijelazu od pedagoškog licem-u-lice na bok-uz-bok pred ekranom«³⁰. Bitno je da tako nestaje uloga posredovanja znanja koju je učitelj uvijek imao: ta se činjenica tumači pozitivno kao pokazatelj potvrđivanja individualne samostalnosti i slobode.

Napokon, gotovo je do nestanka oslabio institucionalni oblik poučavanja. Škole i sveučilišta prestaju biti određena mjesta obrazovanja u korist reorganizacije sveukupnog obrazovanja po tržišnoj logici, što će omogućiti drugom »fundamentalistu« kao što je Pierre Levy predviđanje bliske budućnosti u kojoj će sveučilišno obrazovanje na svjetskoj razini biti u rukama malobrojnih velikih skupina, istinskih i stvarnih multinacionalnih kompanija znanja, poput onoga što se danas događa s telekomunikacijama ili automobilskom industrijom.

Pedagoški govoreći, u stajalištima tih teoretičara ideju starateljstva ili izgradnje kritičkog čitatelja zamjenjuje ideja izražajne slobode, kreativnosti; odgojni anarhizam koji se uzda u dječakovu sposobnost samoodgoja (»učenje je rezultat istraživanja, brojnih malih vlastitih otkrića«) i mreže da mu ponudi mogućnost: u internetu »glas djeteta ne poznaje granice«.

2.4. Antiprohibicionizam i samoregulacija

Posljednja perspektiva koju razmatra problematizira rizik i izazov, propitu-

jući i samu ideju da se internet može povezati uz predstavljanje i poimanje konkretnih odgojnih rizika za maloljetnika.

Kao i u drugim slučajevima koje smo razmotrili, i u ovome se može nazrjeti prisutnost vrlo jasne ideje odgoja: liberalističkog odgoja koji je ujedno protiv zabrana, kod kojega problem nije toliko u tome što smije ili ne smije biti pristupačno, nego u tome gdje je granica iznad koje pristupačnost zadire u prava drugoga. Taj način gledanja jasno je istaknuo filozof Gianni Vattimo³¹: »u laičkom i liberalnom društvu« – kaže Vattimo – »sve manjine imaju pravo provoditi svoju slobodu sve dok to provođenje ne zadire u jednaku slobodu drugih, bez ikakve zabune između onoga što većina misli o dobru ili zlu i onoga što zakon stvarno sankcionira«. Tema je jasna i predstavlja kulturnu baštinu anglosaksonskog liberalnog radikalizma: u perspektivi jasnog odvajanja moralne prosudbe i poštivanja zakonitosti, vrlo je različito ono što se ne drži moralnim i ono što je naprotiv sankcionirano zakonom kao kazneno djelo. To se pitanje posebno postavlja u slučaju interneta i lakog izjednačavanja koje je moguće ustanoviti između njega i postupaka kao što su poticaji na razvrat, pedofilija itd.

»Zabrinutost zbog lova na vještice ovdje se odnosi na mogućnost da internet i slične mreže« – nastavlja Vattimo – »budu podvrgnuti nekoj vrsti cenzure koja bi na kraju predstavljala drugu nepravednu povredu privatnosti, koja je već ugrožena sva-

²⁹ N. NEGROPONTE, *Impariamo a insegnare come si impara*, u: »Teléma« (1995-96), 3. Vidi također na internetu: <http://www.fub.it/TELEMA3/Negropo3.html>.

³⁰ P. BRETON, *Le culte de l'internet*, str. 64.

³¹ G. VATTIMO, *Caccia alle streghe on-line?*, u: »La Stampa«, 7. 9. 1998. Internet adresa: <http://www.agora.stm.it/pedofilia-internet/vattimo.htm>.

kovrsnim satelitskim očima i ušima u službi najrazličitije 'velike braće'. Vrlo je vjerojatno da su te brige utemeljene; no isto je tako vjerojatno da ćemo morati prihvatiti određeno ograničenje svoje slobode ne želimo li se odreći velikih prednosti koje nam nude nove tehnologije. Događa se nešto kao i u slučaju terorizma: uključujući se u posvemašnju proširenost tehnologija prihvaćamo mogućnost da budemo ugroženi terorističkim nasiljem te zbog toga moramo stvarati bezbrojne nove kontrolne mehanizme.«

Cenzura je prema tome, još jedna povreda prava s obzirom na onu protiv koje se želi reagirati, a samoograničavanje vlastite slobode uvjet bez kojega se neće moći koristiti mogućnosti što ih nude tehnologije. »Prvi zaključak mogao bi biti: manje apsolutnih zabrana i tabua, u zamjenu za veće prihvaćanje odgovornosti, odričući se i anonimnosti interneta. U društvu u kojemu se ne vjeruje u lov na vještice, bit će svima lakše ne budu li se morali skrivati, ili barem počnu li se malo manje skrivati.«

Pokušajmo u tablicu sažeti četiri analizirane perspektive kako bismo sažeto prikazali razne pristupe, ideju odgoja i vrste postupaka koji ih razlikuju.

3. INTERNET: OD PROBLEMA DO RESURSA

Pojedinačno promatrane, spomenute pedagogije ističu ograničenja koja je moguće ukratko prikazati više kao prigodu za produbljenu analizu negoli kao nakanu za iscrpno proučavanje problema.

Inokulacijski pristup, osim što polazi od zasigurno diskutabilnog³² poimanja maloljetnika (naivan i nezaštićen) i odrasloga (zreo i svjestan), osvjetljava granice pedagoških i primjenjivih postavki. Može li se govoriti o odgoju u slučaju preventivne cenzure? Poštuje li uistinu maloljetnika pedagogija koja ga predstavlja kao pasivnog subjekta koji je nesposoban obraniti se od zamki vanjskoga svijeta? I, pretpostavimo li da je uistinu tako, je li stvarno moguće vjerovati u izgradnju zaštićenog područja

³² Riječ je zapravo o dva stereotipa koji se temelje na dugoj kulturnoj tradiciji koja je tipična za Zapad. Izvještaji o događajima u posljednje vrijeme doprinose krizi tog stereotipa izvještavajući o likovima odrasla čovjeka koji se sve teže snalazi u svojoj ulozi i maloljetnika koji je sve manje naivan. Opširnije vidi u: P. C. RIVOLTELLA, *Il bambino in televisione*, u: »Scuola Materna«, 25. 9. 1998, str. 12-15; *La Tv per il bambino*, u: »Scuola Materna«, 10. 12. 1998, str. 10-12.

Tablica 1 – *Internet kao problem: pedagoški modeli*

vrsta pristupa	ideja odgoja	vrste postupaka
inokulacijski	zaštita maloljetnika	Parental Control Systems
kritički	odgoj odgovornog čitatelja	Cyber Literacy
tehnološki	kreativno samopotvrđivanje	slobodno izražavanje na mreži
liberalistički	protivljenje zabranama i odgoj odgovornosti subjekata	samoograničavanje slobode

uporabe mreže? Bilo bi to nešto poput za- misli izgradnje zaštićenog svijeta, utopije koju svaki roditelj nosi u sebi, ali koje se mora bezuvjetno odreći jer se varijable ne mogu kontrolirati a moguća opasnost vreb- a u bilo kojem trenutku, u kući i izvan nje. Tim temeljnim pitanjima nadodaju se i nesigurnosti tehničke naravi. Ograničenje pristupa pristup svim stranicama na koji- ma se npr. pojavljuje riječ »seks« uključuje i neotvaranje medicinskih stranica ili pak onih stranica na kojima bi se moglo govo- riti o prevenciji od side: programi za filtrir- anje nisu tako »inteligentni« da bi mogli razlučiti kako bi se o seksu moglo govoriti na razne načine, od kojih bi neki bili prihvatljivi a drugi ne. Valja osim toga pro- motriti kako je te zabrane moguće uspješno zaobići uporabom jednostavnih pomagala: dovoljno je npr. da na nekoj stranici umjesto riječi »seks« piše »sex« pa da je program za filtriranje ne uoči.

Sigurno je da *kritička pedagogija* zaslu- žuje više pozornosti. U ovom se slučaju više poštuju maloljetnikove sposobnosti, a i od- gojni se rad shvaća ozbiljnije: riječ je o od- goju odgovornih subjekata koji su sposob- ni sami se kretati u svijetu i kritički prihva- ćati poruke medija. Ideju nezaštićenog dje- teta kojemu je potrebna zaštita zamjenjuje lik sposobnog djeteta koje u svojem po- stupnom osamostaljivanju prosudbe može pronaći najbolje sredstvo za uporabu inter- neta. Iskreno govoreći, i u ovom je slučaju poimanje interneta negativno (iako zasi- gurno daleko od apokaliptičkih tonova prvoga pristupa) te se još uvijek bilježe ogra- ničenja i na odgojnom i na tehničkom pla- nu. U odgojnom smislu, problem je vezan uz ono što se krije iza tvrdnje da se želi izgraditi kritički odnos maloljetnika: je li stvarno riječ o tome da ga se osposobi za uporabu vlastite glave ili se pak stvarno provodi neka kulturna reprodukcija? Dru-

gim riječima: osposobljavam li maloljetni- ka za samostalnu prosudbu ili za primjenu analitičkih modela njegova odgojitelja? Jas- no je da je pouka uvijek važna jer pred- stavlja primjer koji se može pretvoriti u model, ali je važno da taj model ne postane kruti kalup koji valja (u uvijek nesavrše- no) ponavljati, nego poticaj za pronala- ženje osobnog puta za kritičku prosudbu. Tehnički gledajući, hipoteza opismenjavanja za internet još jednom pomiče težište odgojne prakse prema školi uz opasnost njezina posustajanja pod teretom novog »odgoja« – za internet – koji bi se nadodao već preopterećenom mnoštvu »odgojâ« (pro- metni, zdravstveni, afektivni, prehrambe- ni, građanski itd.) za koje bi škola prema mnogima morala biti odgovorna. S druge strane, može li se od roditelja zahtijevati semiotička kompetentnost ili pak tehnolo- ško znanje koje često nemaju ni učitelji?³³

Tehnološko oduševljenje svijui onih ko- ji poput Negropontea opisuju budućnost ispunjenu tehnologijama i teoretiziraju o tome kako je »život na mreži« vidno bolji od onoga običnoga samo je sebi komentar. Pedagoški gledano, ta se stajališta mogu držati aktualiziranim oblikom rousseauov- ske spontanosti koji je jednako ograničen: uvjerenje kako je priroda, ostavljena da se slobodno izrazi, u temelju dobra. Problem je što mi ne živimo u nekom prirodnom stanju, nego u kulturiranoj stvarnosti koja uključuje i svu njezinu složenost. U slič- nom sklopu okolnosti za odgojitelja po-

³³ Pomoć u ovome smjeru može pružiti određeno iskustvo, kao npr. već analizirano iskustvo E. St. John. Kao »granična« inicijativa između inokula- cijskog i kritičkog pristupa, *eKids* nudi roditelju koji ne posjeduje kompetencije mogućnost da di- jete »povjeri« zaštićenom prostoru u kojem će se moći kretati bez opasnosti. Ovdje se valja zapitati ima li smisla (i je li stvarno moguće) ukloniti po- teškoće kako bi dijete bilo sigurno.

stoji i druga mogućnost: dosljedno podržati potrebu da dijete slobodno doživi svoja iskustva u stvarnosti takvoj kakva jest, ili pak intervenirati na samu stvarnost učinivši je djetetu prihvatljivom. U prvom slučaju riječ je o uistinu velikom riziku, a rezultati odgoja mogu se ozbiljno postaviti u pitanje, dok je u drugom slučaju riječ o izboru neizravnog odgoja³⁴, dakle zapravo povratku inokulacijskom pristupu. Probleme napokon izaziva i stajalište onoga onoga koji se poput Vattima protivi zabrani, iako s pravom podržava nemogućnost »očišćenja« mreže. Njegov poziv na nužnu samoregulaciju slobode naprotiv pretpostavlja odgovornost subjekata i stoga otvara pitanje kako je moguće oblikovati takvu odgovornost. Ako se u slučaju vraćamo inokulacijskom pristupu, čini se da je ovdje riječ o povratku kritičkoj pedagogiji, pa su u tom slučaju i problemi slični tom pristupu.

Naše sažete kritičke primjedbe na četiri uočene perspektive valja čitati na odgovarajući način. Ne želimo reći da je riječ o pogrešnim ili nedjelotvornim pristupima. Vrlo će se vjerojatno odgojitelj pred »problemom« interneta moći sam prikloniti jednom od tih načina gledanja te će uz njegovu savjesnu primjenu moći postići i rezultate. Pitanje je međutim drugačije. Valja se naime upitati nije li potrebno izmijeniti perspektivu. U uvodu smo predlagali korisnu ideju koja bi se s tog gledišta mogla sastojati u prijelazu od predstavljanja interneta kao problema (izazova ili rizika) na njegovo predstavljanje kao resursa. Što to znači?

Valja prije svega postati svjestan da je tehnologija – kultura čijoj proizvodnji tehnologija pridonosi – tu protiv naše volje. Platon, u *Fedru*, izlaže čudesnu kritiku pisane riječi u obranu usmene riječi, ali su njegove pisane primjedbe zamislive samo unutar nove kulture – kulture pojma i ob-

razlaganja – koju je pismo započelo proizvoditi i kojoj Platon u potpunosti pripada.³⁵ Kad se prije nekoliko dana naglo proširila pojava *Pokemona*³⁶, odlučio sam da svojoj djeci neću kupiti figurice koje su, kao društvena pojava, brzo zamijenile figurice nogometaša koje smo mi kao djeca razmjenjivali: nakon tjedan dana ipak su ih i moja djeca imala popriličan broj. Ono što nije učinio roditelj, učinili su školski drugovi koji su držali kako je pravo svom »nesretnom« drugu nadoknaditi nepravdu koju su mu nanijeli roditelji. Tim primjerom želim podsjetiti da tehnološka stvarnost ne započinje postojati onoga trenutka u kojemu je imenujemo odgojnim problemom: ona već djeluje u tkivu naše kulture, hrani mrežu naših društvenih relacija i njome se hrani. Pitati se da li i na koji način uvesti svoje dijete u internet možda znači neprikladno gledašće: pitanje je prije svega u tome da mu se omogućiti iskoristiti pozitivne mogućnosti. Odgoj koji je pažljiv u tom smislu, može razmišljati polazeći od nekih čvrstih točaka.

³⁴ Usp. prethodnu bilješku.

³⁵ O Platonovoj kritici pisane riječi obzirom na njevu vrijednost stvaranja modela u našoj kulturi, usp.: D. DE KERKHOVE, *La civilizzazione videocristiana*, Feltrinelli, Milano 1995; P. C. RIVOLTELLA, »Ritornare a Platone«, u: isti, *Come Peter Pan. Educazione, media e tecnologie oggi*, Santhià (GS) 1998, str. 55-73.

³⁶ *Pokemon* (engl. *pocket monsters*, džepna čudovišta) izvorno je videoigra koju je proizvela japanska tvrtka Nintendo. Cilj je jednostavan: ti si trener, imaš na raspolaganju određeni broj malih čudovišta s određenim obilježjima (jedno proizvodi električna polja, drugo poprira oblike koje želi itd.) te se pomoću njih boriš s čudovistima drugog trenera. U što više borbi pobjeđuješ, tim više bodova dobivaš. Nagrada je naslov najboljeg trenera planeta. Industrija široke potrošnje kao što se to često događa, znala je preoblikovati igru u kulturni događaj stvarajući oko njega niz proizvoda namijenjenih najmanjima: proizvode za školu (torbe, kutije za pribor, bilježnice), odjevne predmete, lutke, televizijske serije i dugometražne crtane filmove, figurice.

Valja prije svega promicati »ekološko« upotpunjenje korištenja mreže s ostalim djetetovim dnevnim djelatnostima. Internet postaje dijelom njegove svakodnevice: mora uravnoteženo rasporediti svoj prostor u odnosu na slobodno vrijeme, učenje, prijatelje, školu. Kako razviti taj razborit i raznolik pristup kulturalnoj potrošnji? Kako promicati odgovarajuću »prehrambenu« higijenu? Nedavno istraživanje provedeno na Katoličkom sveučilištu³⁷ s odabranim brojem predadolescenata prikazuje u vezi s time prilično ohrabrujuću situaciju: 79% ispitanice djece (od oko 600 obuhvaćene istraživanjem) izjavljuje da ne ostaje kod kuće dulje nakon uvođenja interneta, potvrđujući činjenicu kako su naša djeca vjerojatno odgovornija negoli smo to mi spremni priznati.

Drugi pokazatelj koji je moguće uočiti jest korištenje »metaforičke moći« mreže, tj. njezine »sposobnosti poticanja razmišljanja i projekata«³⁸. Izravan pristup informacijama i nužnost njihova odabira zasigurno razvija djetetov stav kritičkog promišljanja i razrade vlastitih ideja. Kako poticati te stavove? Djeca još velikim dijelom pristupaju internetu kao nekoj velikoj »online« enciklopediji, još su uvjetovana modelom knjige: upotrebljavaju tražilice kao knjižnične arhive, malo koriste *linkove* među stranicama, otiskuju sve zanimljivo na što naiđu. Valja im međutim pomoći da shvate kako mreža ne služi samo za pronalaženje obavijesti nego i za komuniciranje s drugima, za stvaranje vlastitih stranica, za suradnju s radnim skupinama u ostvarivanju projekata. Valja toj djeci pomoći da postanu svjesna kako knjiga ima i nastaviti će imati svoju nenadomjestivu vrijednost koju telematske mreže ne mogu zamijeniti, nego naprotiv kako te mreže omogućuju izvanredno traženje koje se ne ograničava samo na pretraživanje papirnatih arhiva. *Web* nije »online« biblioteka, nego mnogo više od toga.

Može se napokon misliti i na mogućnost inicijacije u prosuđivanje drugoga kao resursa umjesto kao nužnog rizika. Mreža je prije svega sustav priopćavanja, psihički scenarij, prigoda za sučeljavanje i raspravljanje o spoznajama. Kako promicati tu sliku drugoga? Koja iskustva predložiti kako bi djeca postala svjesna mogućnosti suradničkog učenja? Pojave prerusavanja, fikcije, namamljivanja stvarne su i ne valja ih podcjenjivati, ali ih ne valja ni generalizirati. I kad ide u javni park, naše dijete može naići na zlonamjernika, ali nije rečeno da se svijet nužno mora svesti na to.

Kako se promatraju druga pitanja, koja su različita od onih od kojih su polazile »problematične« pedagogije: u onom se slučaju bilježio prijedlog izazova i tražile su se nužne protumjere, a odgojno se opredjeljenje pojavljivalo nakon što je bio uočen problem; ovdje naprotiv odgoj pokušava tumačiti situaciju, a odgojno opredjeljenje anticipira i vodi iskustvo.

Valja se nadati kako će se na pedagoškom polju otvoriti ozbiljno suočavanje s tim vidom pitanja, suočavanje koje će biti sposobno prihvatiti tu brigu preoblikujući je u veću sposobnost za stvaranje projekta i zacrtavanje onoga što valja poduzeti. »Ne možemo se odreći nekoga sredstva« – izjavljuje Kevin Kelly, ravnatelj *Wireda* – »samo zato što nas obasipa pretjeranom količinom informacija. Tehnologija je misao, a odgovor na glupu misao nije odustajanje od misli, nego bolja misao, bolja tehnologija.«³⁹

³⁷ P. C. RIVOLTELLA (ur.), *I rag@azzi del web. I preadolescenti e Internet: una ricerca*, Vita e Pensiero, Milano 2001.

³⁸ D. DE KERKHOVE, *Rischi pochi, vantaggi tanti. Oggi è meglio studiare on line*, intervju u: »Telèma«, proljeće 1998. Internetska adresa: <http://www.fub.it/telema/TELEMA12/DeKerc12.html>.

³⁹ R. CHIABERGE, *Navigatori del sapere. Dieci proposte per il 2000*, Raffaello Cortina, Milano 1999, str. 38.